

Uczelnie galicyjskie doby autonomii

1. Wprowadzenie

Początki kształcenia w szkołach, które swym charakterem mogły przypominać współczesne uniwersytety i szkoły wyższe, sięgają jeszcze czasów starożytnych. Za- uważalny rozwój kształcenia wyższego w Europie przypada na okres średniowiecza, a dokładniej na XI-XIII wiek, kiedy to powstało wiele uniwersytetów, m.in. Uniwersytet Boloński, Uniwersytet Paryski czy Uniwersytet Oksfordzki. Kolejne stulecia to czas rozwoju nauki i rozkwit kształcenia na uniwersytetach, na których głównie wykładano nauki z obszaru humanistyki. Początki rewolucji w obszarze kształcenia datuje się na XVIII wiek. Głównym powodem rozkwitu nauki w tym czasie były podboje kolonialne ówczesnych mocarstw, ale też rozwój kapitalizmu. Mocarstwa kierowały znaczne środki na badania naukowe, które miały wpływ nie tylko na naukę, ale na całe społeczeństwa [*Historia nauki polskiej. Tom IV...* 1987, s. 65].

Na terenach ziem polskich w czasach zaborów funkcjonowały cztery uniwersytety, tj. Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet we Lwowie, Uniwersytet Warszawski oraz Uniwersytet w Wilnie. Połowa z wyżej wymienionych uniwersytetów leżała na terenie polskiej części zaboru austriackiego, czyli Galicji. Były nimi Uniwersytet Jagielloński oraz Uniwersytet Lwowski. Dodatkowo na terenie Galicji znajdowała się m.in. Akademia Sztuk Pięknych i Akademia Umiejętności w Krakowie, jak również Akademia Weterynaryjna i Szkoła Politechniczna we Lwowie. Autonomia Galicji przyniosła nie tylko swobodę polityczną, ale również kulturową, która to przyniosła realne zmiany w obszarze oświaty, w tym także w szkolnictwie wyższym.

Celem artykułu jest analiza sytuacji uczelni galicyjskich po uzyskaniu przez Galicję autonomii. Głównym obszarem badań jest sytuacja w uniwersytetach oraz w Szkole Politechnicznej we Lwowie, m.in. ilość kadry naukowej, słuchaczy i wykładów. Analiza ta zostanie uzupełniona o kwestię materialnego wsparcia nauki, czyli sposobu finansowania szkolnictwa wyższego w Galicji. Na początku zostanie przedstawione tło historyczne okresu zaborów i autonomii Galicji oraz oświata dorosłych w Galicji przed

uzyskaniem autonomii. Następnie zostanie scharakteryzowana sytuacja w uczelniach galicyjskich oraz sposób finansowania nauki.

2. Tło historyczne autonomii galicyjskiej

W wyniku ostatniego rozbioru Polski pozostała część terytorium kraju została włączona do trzech mocarstw (Rosji, Prus i Austrii). W ponad stuletnim okresie nieistnienia Polski jako suwerennego państwa, poszczególne ziemie polskie silniej integrowały się i utożsamiały swój rozwój gospodarczy z państwami zaborczymi niż między sobą. Dodatkowo na okres XIX wieku nieszczęśliwie przypadało formowanie się nowej, kapitalistycznej gospodarki, kiedy to Polska nie tworzyła jedności terytorialnej, narodowej i gospodarczej [Małecki 1991, s. 14].

Za najgorzej rozwinięty gospodarczo zabór uważano zabór austriacki, a dokładnie jego polską część, czyli Galicję. Winą za taki stan rzeczy należy obciążyć ówczesny rząd mocarstwa, który nie interesował się ziemiami podbitymi na północy, traktując je jako kolonię, jednocześnie nie inwestując tam środków w zakłady produkcyjne. Dodatkowo sytuację pogarszał niekorzystny dla Galicji obrót towarami z Niemcami, który niszczył rodzimą, drobną wytwórczość. Nie dbano też w dostatecznym stopniu o rozwój infrastruktury transportowej. Na tym tle wyróżnia się Śląsk Cieszyński, gdzie rozwijało się włókiennictwo oraz w pewnym stopniu przemysł górniczo-hutniczy. Warto jednak wspomnieć, że Galicja posiadała bardzo bogate złoża ropy, soli oraz wosku ziemnego, które były eksploatowane, aczkolwiek zaspokajały w dużej mierze tylko potrzeby rynku lokalnego [Jonca 2001, s. 157-161].

Ogólnie rzecz biorąc sytuacja ziem polskich pod panowaniem austriackim była ciężka. Jako kraj rządzony przez obcą sobie władzę stał się obiektem wyzysku fiskalnego, który to miał zaspokajać potrzeby mocarstwa w czasie wojen z Francją. Gospodarka kraju opierała się głównie na rolnictwie, które stało na niskim poziomie. Panująca cenzura oraz system policyjny skutecznie hamowały rozwój życia naukowego mieszkańców kraju oraz blokowały kontakty z zagranicą [*Historia nauki polskiej. Tom III...* 1977, s. 144].

Uzyskanie przez Galicję autonomii po roku 1866 przyniosło zauważalne zmiany. Większa swoboda polityczna przyczyniła się do ożywienia w różnych obszarach życia gospodarczego, jak też społecznego. Na pierwsze miejsce wysuwa się oświata, na którą przeznaczano najwięcej pieniędzy z budżetu (5,2% w 1866 r. do 40,05% ogółu wydatków). Oprócz wydatków publicznych na oświatę można również znaleźć wydatki

prywatne, które są ujmowane jako pozycje oświatowe wielu zakładów, stowarzyszeń i instytucji np. klasztory, koleje, fabryki czy izby handlowe, które utrzymywały swoje własne szkoły. Na drugim miejscu w budżecie znalazły się wydatki na cele gospodarcze, stanowiąc 22,39% wydatków. Główną bolączką Galicji było rolnictwo, którym trudniło się wiele osób, a które to stało na niskim poziomie. Trzecią kategorią wydatków było zdrowie i opieka nad ubogimi (10,7%), ponieważ od czasu uzyskania autonomii to państwo wzięło na siebie te wydatki. Na czwartym miejscu w budżecie była komunikacja, na którą przeznaczano 9,6% ogółu wydatków. Poprawa w tym obszarze miała przyczynić się do wzrostu gospodarczego całej Galicji [Bartoszewicz 1917, s. 179-181].

3. Poziom oświaty dorosłych w Galicji u progu autonomii

Do czasów uzyskania przez Galicję autonomii, poziom wykształcenia osób dorosłych był na niskim poziomie. Świadczy o tym m.in. wysoki poziom analfabetyzmu, sięgający w niektórych powiatach poziomu powyżej 90% ogółu mieszkańców (tabela 1). Najwięcej osób umiejących czytać i pisać znajdowało się w powiatach, których siedzibą były duże miasta, jak np. Kraków czy Lwów. Znacznie gorzej sytuacja ta wyglądała w powiatach, które nie znajdowały się w bliskiej odległości ważnego ośrodka kulturowego czy naukowego. Tam poziom analfabetów niejednokrotnie był wyższy niż 80%, co oznaczało, że ponad 80 na 100 osób nie potrafiło ani czytać, ani pisać. Natomiast z pozostałej części jedynie kilka osób posiadało umiejętność samego czytania, co ostatecznie przekłada się na niespełna 10 na 100 osób w pełni piśmiennych i umiejących czytać.

Tabela 1. Ludność wybranych powiatów i miast galicyjskich według stopnia oświaty w roku 1880

Powiat (Starostwo)	Liczba ludności					
	umiejąca czytać i pisać		umiejąca tylko czytać		nie umiejąca ani czytać, ani pisać	
	Razem	%	razem	%	razem	%
Lwów	57 976	52,83	4 430	4,04	47 340	43,13
Kraków	38 498	58,25	4 485	6,79	23 112	34,96
Buczacz	7 626	7,39	3 494	3,38	92 105	89,23
Drohobycz	10 175	9,17	2 594	2,34	98 132	88,49
Jasło	8 062	8,32	7 887	8,14	80 982	83,54
Kołomyja	8 916	8,1	1 368	1,24	99 807	90,66
Łańcut	10 137	8,5	20 973	17,59	88 132	73,91

Myślenice	16 319	20,23	17 819	22,09	46 516	57,68
Nowy Sącz	11 254	11,33	8 892	8,64	79 693	80,03
Rawa	4 827	5,66	1 466	1,72	55 356	92,62

Źródło: Rutowski 1887, s. 21-24.

Kolejnym aspektem, który świadczy o poziomie oświaty ludności, jest sposób zarobkowania. Ludność Galicji do czasu uzyskania autonomii w największym stopniu utrzymywała się z rolnictwa i leśnictwa (tabela 2). Największy odsetek ludności, zajmujący się uprawą roli oraz leśnictwem, zamieszkiwał małe miejscowości, w bliskiej odległości których nie znajdowało się żadne duże miasto czy zakład przemysłowy. Przykładem są Myślenice, gdzie rolnictwem trudniło się ponad 90% mieszkańców. Inaczej wyglądała sytuacja w większych miastach galicyjskich, jak np. w Drohobycz czy Kołomyi, gdzie ludność trudniąca się rolnictwem i leśnictwem, nie przekraczała 70% ogółu. Wyjątek stanowią tutaj miasta Kraków i Lwów, gdzie odpowiednio tylko 1,88% i 2,43% ludności uzyskiwało dochód z uprawy roli i leśnictwa.

Tabela 2. Sposób zarobkowania ludności w wybranych powiatach i miastach galicyjskich w 1880 r. (w %)

Powiaty i miasta	Rolnictwo i leśnictwo	Górnictwo i hutnictwo	Przemysł	Handel	Komunikacja lądowa i wodna	Urzędnicy, wojskowi, pensjonisci, duchowni, nauczyciele, rodziny, domownicy i służba	Adwokaci, notariusze, architekci, inż., geometrzy prywatni, artyści, literaci, lekarze, sł. zdrowia, rodziny, domownicy i służba	Właściciele domów i rentierzy, ich rodziny, domownicy i służba	Robotnicy ze zmiennym zajęciem, służba dochodząca i ludność niewiadomego zatrudnienia
Lwów miasto	2,43	0,01	28,92	11,89	7,08	23,14	3,5	6,41	15,62
Kraków miasto	1,88	0,08	28,09	16,15	5,23	24,46	3,6	7,15	13,36
Buczacz	74,35	-	7,15	4,19	0,23	2,59	0,24	4,69	6,56
Drohobycz	65,35	5,76	7,1	2,76	0,32	2,03	0,24	5,32	10,92
Jasło	75,96	0,17	6,75	1,95	0,07	3,08	0,14	0,47	11,41
Kołomyja	69,76	0,1	10,21	4,81	1,12	3,8	0,44	1,7	8,06
Łańcut	80,79	-	7,39	3,28	0,19	2,03	0,26	0,58	5,48
Myślenice	91,32	-	4,25	1,05	0,01	1,06	0,1	0,06	2,15
Nowy Sącz	76,59	0,03	8,47	3,43	0,57	4,03	0,38	0,74	5,76
Rawa	80,78	0,06	5,67	3,42	0,06	1,53	0,1	1,1	7,28

Drugim sposobem zarobkowania, z którego dochód czerpała największa ilość osób, był przemysł. W Galicji istniało wiele gałęzi przemysłu, jednak pod względem ilości zatrudnionych w nich osób, dominowały w szczególności produkcja wyrobów metalowych, przemysł drzewny, przędzalnictwo i tkactwo oraz wyrób odzieży i artykułów mody. Z kolei z przemysłu najwięcej osób utrzymywało się w dużych miastach, jak Lwów i Kraków, w mniejszym stopniu też Kołomyja czy Nowy Sącz. Trzecią grupę zawodów stanowią robotnicy ze zmiennym zatrudnieniem, służba dochodząca oraz osoby niewiadomego zatrudnienia. Pod względem odsetka osób zatrudnionych w tym obszarze, dominują największe i duże miasta. Obok Lwowa i Krakowa, jest to jeszcze Drohobycz i Jasło. Inną, wartą uwagi, grupą zawodową, charakterystyczną tylko dla dwóch największych miast, są urzędnicy, wojskowi, duchowni i nauczyciele. Pod względem ilości osób trudniących się tymi zawodami, kategoria ta znajduje się na drugim miejscu w największych miastach Galicji, czyli Krakowie i Lwowie. Uprawianie takich zawodów wiązało się już nie tylko z posiadaniem umiejętności czytania i pisania czy też nauką danego zawodu, ale zdobyciem odpowiednio wysokiego wykształcenia. Kraków i Lwów przyciągały do siebie osoby chętne i mogące się kształcić w wybranych kierunkach, ponieważ oba te miasta posiadały zaplecze naukowe w postaci uniwersytetów, ale również w późniejszym czasie, były w stanie zapewnić im miejsce pracy.

Rewolucja z roku 1848 poskutkowała reformą szkolnictwa średniego i wyższego w Austrii, jednak zmiany te nie dotyczyły Galicji, która w tym czasie przeżywała ponowne nasilenie akcji germanizacyjnej. Dopiero przegrana wojna przez Austrię w 1859 roku doprowadziła do poluzowania wewnętrznej polityki. Pierwsze skutki były widoczne w dwa lata później, kiedy to język niemiecki został usunięty z wiejskich szkół ludowych. Stopniowo usuwano obcych urzędników oraz nauczycieli, dając tym samym szansę młodzieży na pracę w administracji i szkolnictwie. To z kolei zaowocowało wzrostem zainteresowania wyższymi studiami, na które młodzi gromko napływali. Do ostatecznego spolszczenia szkolnictwa doszło dopiero w kilka lat później, w roku 1866, jednak jeszcze przed ostatecznym uzyskaniem przez Galicję autonomii. W zasadzie do tego czasu były podejmowane jedynie pojedyncze próby pracy oświatowej skierowanej do osób dorosłych. Zacołaniu gospodarczemu Galicji towarzyszyło niemniejsze zacołanie i niemal upadek oświaty i nauki. Poczynając na zaniedbanych wiejskich szkołach

ludowych, a na zgermanizowanych uniwersytetach kończąc, szkolnictwo okresu przedautonomicznego nie spełniało swojej roli motora i podstawy rozwoju gospodarczego kraju [Terlecki 1990, s. 18-19; *Historia nauki polskiej. Tom IV* 1987, s. 67].

4. Kształcenie wyższe w Galicji w okresie autonomii

Charakterystyczne dla początków okresu autonomii Galicji było powszechne zrozumienie i akceptacja konieczności oświaty ludu, w której szczególne miejsce zajmowały osoby dorosłe. Taki pogląd dotyczył różnych kierunków politycznych, czego skutkiem było powstawanie różnych towarzystw i organizacji oświatowych, mających na celu walkę z analfabetyzmem, wydawanie książek dla różnorodnych typów odbiorców, broszur naukowych, kulturalnych i politycznych, jak też organizowanie bibliotek i odczytów [Stopińska-Pajak 1995, s. 241].

Osoby z wysokim wykształceniem w miastach, poza rzetelnym wykonywaniem swojego zawodu, chciały zgłębiać i promować dziedzinę, w której się wykształciły. Jednak w okresie przedautonomicznym istniało zaledwie kilka towarzystw, skupiających ludzi z kręgów kulturowych, naukowych czy zawodowych. Wszelka chęć i dążność, mająca na celu rozwój nauki i oświaty była hamowana przez otoczenie instytucjonalne. Brak swobody i wolności w obszarze nauki i kultury, jaki istniał do czasów uzyskania przez Galicję autonomii, poskutkowało żywiołowym działaniem i dużą energią w powstawaniu nowych stowarzyszeń po jej uzyskaniu [Dybiec 1995, s. 35-36].

Akademia Umiejętności w Krakowie była jednym z tych towarzystw, które miały charakter ogólny. Akademia skupiała uczonych nie tylko z obszaru Galicji, ale też z ziem pozostałych zaborów oraz z emigracji. Energicznie rozwijała się działalność wydawnicza, która obejmowała obszar humanistyki, ale też nauk ścisłych. Wśród publikacji Akademii okresu autonomii można wskazać dzieła polskich i zagranicznych autorów. Członkowie Akademii podejmowali też skuteczne działania, mające na celu nawiązanie kontaktów z instytucjami naukowymi z całego świata [Hulewicz 2013]. Autonomia, jaką Galicja uzyskała wraz z innymi krajami monarchii, stanowiła impuls do zrzeszania się ludzi w podobnych sobie kręgach zainteresowań i tworzenia towarzystw. Najwięcej towarzystw powstało w obszarze nauk o zdrowiu. Były to m.in. Towarzystwo Lekarzy Galicyjskich w Krakowie, Towarzystwo Ginekologiczne w Krakowie czy Krakowskie Towarzystwo Dermatologiczne. Z innych obszarów zainteresowań można wymienić Towarzystwo Politechniczne, skupiające osoby z nauk ścisłych i technicznych przy Szkole Politechnicznej we Lwowie, Towarzystwo Tatrzańskie, które zajmo-

wało się ochroną przyrody Karpat i badaniami geologicznymi tych terenów, krajowe Towarzystwo Rybackie czy Towarzystwo Historyczne [Dybiec 1995, s. 36-37]. Różnorodność dziedzin i obszarów, w których powstawały towarzystwa oraz były wydawane czasopisma, świadczy o dużym potencjale naukowym i inteligentnym drzemiącym w społeczeństwie Galicji. Swoboda, z jaką organizowały się środowiska naukowe, ich mnogość oraz prężne działanie stanowiły o przewadze Galicji nad pozostałymi społeczeństwami ziem polskich, znajdującymi się pod panowaniem innego zaborcy.

Swobody polityczne zaowocowały również rozwojem uniwersytetów, które bez wątpienia stanowiły ważne ośrodki promocji nauki. O sytuacji uniwersytetów świadczy ilość profesorów, słuchaczy oraz wykładów organizowanych w poszczególnych latach.

Tabela 3. Charakterystyka Uniwersytetu we Lwowie (letnie półrocza)

Rok	Wykładowcy					Wykłady	Słuchacze		
	Prof. zw.	Prof. nadzw.	docenci	inni	razem		zwyczajni	nadzwyczajni	razem
	Liczba						Liczba		
1871	26	5	6	8	45	74	855	135	990
1881	27	5	12	12	56	108	907	87	994
1891	31	12	17	8	68	110	1062	107	1169
1901	48	19	36	46	149	210	1781	191	1972
1911	61	13	42	74	190	289	4280	315	4595

Źródło: Rutowski 1898, s. 67; Pilat 1908, s. 105; Pilat 1913, s. 117, 120.

Jeszcze w 1851 r. liczba wykładowców w Uniwersytecie we Lwowie wynosiła 31, w tym 19 profesorów zwyczajnych. 20 lat później, po uzyskaniu autonomii przez Galicję, liczba ta zaczęła sukcesywnie i stale wzrastać (tabela 3). Do lat 90. XIX co dekadę przybywało średnio 10 wykładowców w Uniwersytecie we Lwowie. Największy przyrost jest obserwowany na przełomie XIX i XX wieku, kiedy liczba wszystkich wykładowców wzrosła o ponad 100% (z 68 w 1891 r. do 149 w 1901 r.). Taka dynamika utrzymała się do czasów pierwszej wojny światowej. Grupy wykładowców, których ta zmiana dotyczyła w największym stopniu to profesorowie zwyczajni oraz inni wykładowcy. Analogiczną tendencję widać w liczbie wykładów oraz słuchaczy. Do lat 90. XIX wieku ich liczba stale wzrastała, jednak tempo tego wzrostu nie było duże (kilkadziesiąt godzin więcej wykładów, niespełna dwustu więcej słuchaczy). Dopiero przełom wieków zaowocował znacznym zwiększeniem dynamiki zmian, co przekłada się na ok. 100 wykładów więcej w każdej następnej dekadzie oraz bardzo duży przyrost słucha-

czy, szczególnie w ostatniej dekadzie analizy (z 1972 słuchaczy w roku 1901 do 4595 w 1911 roku). Większość wśród słuchaczy stanowili Polacy (60-70% ogółu). Kolejną najliczniejszą grupą narodową byli Rusini, którzy w poszczególnych latach stanowili ok. 30% słuchaczy. Ostatnią wymienianą narodowością są Niemcy, jednak w żadnym roku odsetek ich słuchaczy nie przekroczył 1% ogółu. Początkowo najwięcej słuchaczy uczęszczało na wydział prawniczy (542 w roku 1876) oraz na wydział teologiczny (195 w roku 1876). Trzecim wydziałem pod względem liczby słuchaczy był wydział filozoficzny, na którego uczęszczało 152 słuchaczy w roku 1876. Czwartym, najmłodszym wydziałem prowadzonym w Uniwersytecie Lwowskim był wydział medyczny, na którym słuchacze zaczęli studiować dopiero w roku 1894. Sytuacja wyglądała zgoła inaczej na koniec badanego okresu w roku 1911, kiedy to najwięcej słuchaczy było wciąż na wydziale prawniczym (3256). Z kolei drugim wydziałem, pod względem liczby słuchaczy, był już nie wydział teologiczny, a wydział filozoficzny (1128). Trzecim był otwarty najpóźniej wydział medyczny z liczbą 524 słuchaczy oraz czwartym wydział teologiczny z 358 słuchaczami.

Tabela 4. Charakterystyka Uniwersytetu Jagiellońskiego (letnie półroczia)

Rok	Wykładowcy					Wykłady	Słuchacze		
	Prof. zw.	Prof. nadzw.	do- cenci	inni	ra- zem		zwy- czajni	nadzw- y- czajni	razem
	Liczba						Liczba		
1871	36	5	11	17	69	108	450	79	529
1881	37	15	21	19	92	133	653	75	728
1891	48	18	20	30	118	189	1014	133	1147
1901	50	30	32	53	165	261	1118	137	1255
1911	58	51	26	67	202	322	2478	163	2641

Źródło: Rutowski 1898, s. 67; Pilat 1908, s. 105; Pilat 1913, s. 117, 120.

Podobnie sytuacja wyglądała w Uniwersytecie Jagiellońskim, jednak dynamika wzrostu kadry wykładowców oraz słuchaczy była nieco niższa niż w przypadku Uniwersytetu we Lwowie (tabela 4). W roku 1851 liczba wykładowców wynosiła 49, w tym 28 profesorów zwyczajnych. Również w Krakowie przełom wieków przyniósł większe tempo wzrostu nie tylko w liczbie wykładowców, ale też samych wykładów (189 w 1891 r. do 322 w 1911 r.) i słuchaczy (1147 w 1891 r. do 2641 w 1911 r.). Odwrotnie jak w przypadku Uniwersytetu we Lwowie zdecydowaną większość, ponieważ ponad 90% słuchaczy, stanowili Polacy. Drugą grupą byli Rusini, jednak ich odsetek

wśród słuchaczy nigdy nie był większy niż 5,2%. Ostatnią wymienianą grupą są Niemcy, jednak na przestrzeni lat, podobnie jak w Uniwersytecie we Lwowie, nigdy nie było ich więcej niż 1% ogółu. Początkowo najwięcej słuchaczy było na wydziale prawniczym, podobnie jak miało to miejsce w Uniwersytecie we Lwowie. Było to 262 słuchaczy w roku 1875. Drugim największym wydziałem, pod względem liczby studiujących na nim osób, był wydział medyczny. Na tym wydziale w roku 1875 studiowało 181 osób. Trzecim wydziałem, na który uczęszczało najwięcej słuchaczy, był wydział filozoficzny. W Uniwersytecie w Krakowie funkcjonował jeszcze czwarty wydział teologiczny, jednak ilość słuchaczy na nim była najmniejsza. Na koniec badanego okresu w 1911 roku najwięcej słuchaczy uczęszczało na wydział prawniczy (1171). Niewiele mniej, bo 1154 słuchaczy było na wydziale filozoficznym. Trzecim w kolejności był wydział medyczny (411) oraz czwartym wydział teologiczny (91). W przypadku obu uniwersytetów można wskazać tendencję do zwiększania się ilości studentów na wydziałach medycznych, kosztem zmniejszenia na wydziałach teologicznych. Tendencja ta jest również odzwierciedlona w liczbie towarzystw z obszaru nauk o zdrowiu, których w czasach autonomii Galicji było najwięcej.

Tabela 5. Charakterystyka Szkoły Politechnicznej we Lwowie (zimowe półrocza)

Rok	Profesorowie					Wy- kłady	Słuchacze			
	zwy- czaj- ni	Nad- zwy- czajni	do- cenci	inni	ra- zem		zwy- czajni	nadzw- ywy- czajni	go- ście	ra- zem
	Liczba						Liczba			
1875	12	2	2	13	29	49	247	13	-	260
1885	12	3	9	18	42	55	176	16	-	192
1895	18	4	15	23	60	94	302	21	1	324
1905	23	3	14	37	77	99	1128	80	117	1325
1911	29	4	28	62	123	222	1723	31	49	1803

Źródło: Rutowski 1887, s. 57; T. Rutowski 1898 s. 76; T. Pilat 1908, s. 111; Pilat 1913 s. 117, 120.

Występujące wcześniej trendy w obu galicyjskich uniwersytetach są także widoczne w Szkole Politechnicznej we Lwowie (tabela 5). Od samego początku badanego okresu obserwowany jest wzrost liczb wykładowców, wykładów oraz słuchaczy. Dopiero przełom wieków XIX i XX przyniósł ze sobą większą dynamikę wzrostu, obserwowaną jednak początkowo tylko w liczbie słuchaczy (wzrost z 324 w roku 1895 do 1325 w roku 1905). Z kolei zwiększenie się liczby wykładowców oraz wykładów jest zauwa-

żalne dopiero z końcem pierwszej dekady XX wieku (odpowiednio z 77 wykładowców w roku 1905 do 123 w roku 1911 oraz z 99 wykładowców w roku 1905 do 222 w roku 1911). Najwięcej, bo ponad 90% słuchaczy, było narodowości polskiej. Kolejną grupę stanowili Rusini, których odsetek w zależności od roku był różny, jednak nigdy nie osiągnął liczby dwucyfrowej. Ostatnią wymienianą grupą są Niemcy, którzy stanowili ok. 1-2% ogółu słuchaczy. Najwięcej słuchaczy w Szkole Politechnicznej we Lwowie studiowało na wydziale inżynierii (212 w 1875 r.). Ważną kwestią jest drastyczne zmniejszenie się liczby słuchaczy tego wydziału od roku 1880, kiedy to wynosiła ona niespełna 100. Stały przyrost słuchaczy i ponownego zwiększenie liczebności jest obserwowane dopiero od roku 1892, aby ostatecznie wynieść 846 w 1911 r. Kolejnymi wydziałami były wydziały mechaniki, budownictwa oraz wydział chemiczno-technologiczny (odpowiednio 28, 38 i 47 słuchaczy). Na tych wydziałach widoczny jest stały trend wzrostowy, który zapewniał z roku na rok większą liczbę słuchaczy, która w ostatnim roku analizy (1911 r.) wyniosła odpowiednio 476, 225 i 183 słuchaczy.

W obu uniwersytetach nadawano promocje na magistrów i doktorów. Jedyną dziedziną, w której słuchacze uzyskiwali promocje na magistrów była farmacja. Początkowo więcej takich promocji nadawano w Krakowie aniżeli we Lwowie, z uwagi na późniejsze otwarcie wydziału lekarskiego we Lwowie. Jednak już w XX wieku sytuacja ta się odwróciła na korzyść Lwowa. Rocznie przyznawano od kilkunastu do kilkudziesięciu promocji, jednak nigdy więcej niż 40. Przyznawano również promocje na doktorów. Odpowiednio w Uniwersytecie we Lwowie były to promocje na doktorów prawa, których było najwięcej, średnio od ok. 50 w roku 1900 do 122 w roku 1910. Kolejno przyznawano promocje na doktorów wszechnauk lekarskich, średnio ok. 20 oraz na doktorów filozofii, również ok. 20 rocznie. Uzyskanie promocji na doktora teologii było jednostkowym przypadkiem. Powodem tego było utrzymanie średniowiecznego charakteru wydziału teologii, który miał stanowić wstęp dla wszystkich słuchaczy, niezależnie od tego, na jakim wydziale kształcili się dalej. Podobnie sytuacja wyglądała w Krakowie, gdzie także najwięcej promocji było na doktorów prawa (75 w roku 1910). Kolejno najwięcej promocji było na doktorów wszechnauk lekarskich (28 w roku 1910, w tym 5 kobiet) oraz na doktorów filozofii (40 w roku 1910, w tym 6 kobiet). Zwiększenie liczby nadawanych promocji na doktorów filozofii w Krakowie obserwuje się dopiero od roku 1905. Wcześniej liczba ta oscylowała wokół 5, dlatego ta dziedzina znajduje się na trzecim miejscu. Nadawano również promocje na doktorów teologii, jednak podobnie jak we Lwowie, sporadycznie. Promocje na doktorów w Szkole Politechnicznej we

Lwowie były rzadkością. Najwięcej (9) przyznano ich na wydziale inżynierii. Na pozostałych wydziałach przyznano w tym okresie tylko jednostkowe promocje na doktorów.

5. Finansowanie nauki

Uzyskanie przez Galicję autonomii w istotny sposób wpłynęło na obszar kształcenia i oświaty. Poza zwiększeniem środków przeznaczanych na oświatę, która była finansowana z dwóch budżetów, tj. budżetu państwa i budżetu krajowego, utrwalalo się w świadomości społecznej przekonanie, że to właśnie państwo ma sprawować opiekę nad tym obszarem życia gospodarczo-społecznego. U progu autonomii na oświatę i wykształcenie w Galicji przeznaczano 3,52% ogółu wydatków budżetowych (tabela 6). Z roku na rok odsetek ten wyraźnie wzrastał, osiągając wysokość 41,86% ogółu wydatków w roku 1912. Najwięcej środków było przeznaczanych na budowę szkół oraz rozwój lokali i wyposażenia w już istniejących obiektach. Pomimo stałego wzrostu nakładów nie sposób było poradzić sobie ze wszystkimi trudnościami. Nadal utrzymywał się wysoki się poziom analfabetyzmu, którego nie sposób było wyraźnie zmniejszyć po blisko stuletnich zaniedbaniach. Na uwagę zasługuje również trudna sytuacja materialna nauczycieli, którzy pomimo wzrostu nakładów na oświatę, długo musieli walczyć o podwyżki i tak najniższych pensji w szkolnictwie europejskim [Dybiec 1981, s. 10-11].

Tabela 6. Wielkość wydatków na cele oświaty i wykształcenie w Galicji (w koronach)

Lata	Wydatki na cele oświaty i wykształcenia	Suma wydatków budżetowych	% ogółu wydatków
1867	46 828	1 328 767	3,52
1870	124 462	2 105 564	5,91
1875	425 046	4 441 511	9,57
1880	1 177 332	8 261 343	14,25
1885	948 939	7 328 826	12,95
1890	1 938 271	9 865 906	19,65
1895	4 270 684	21 313 308	20,04
1900	6 829 329	20 460 602	33,38
1905	10 901 796	27 966 018	38,98
1910	24 786 781	64 992 140	38,14
1912	31 556 675	75 388 836	41,86

Źródło: Dybiec 1981, s. 16.

Szkoły wyższe, w odróżnieniu od innych szkół, były w całości finansowane przez skarb państwa, a dokładniej przez Ministerstwo Wyznań i Oświaty. Co prawda

również w wypadku szkolnictwa wyższego obserwuje się wzrost nakładów, jednak jego dynamika była wyraźnie niższa, aniżeli wynikałoby to z potrzeb uczelni oraz ilości słuchaczy. Od początku okresu analizy Uniwersytet Jagielloński był wyżej dotowany, niż Uniwersytet we Lwowie (tabela 7). Z 432 500 koron w roku 1880, które otrzymywał, do 2 259 416 koron w roku 1913. Na pierwszą dotację w wysokości miliona koron Uniwersytet w Krakowie mógł już liczyć w końcu XIX wieku, natomiast Uniwersytet we Lwowie dopiero z początkiem XX wieku. Jeszcze mniej środków posiadała Szkoła Politechniczna we Lwowie, która w roku 1880 dysponowała zaledwie 164 848 koronami. Nakłady, analogicznie do całego obszaru kształcenia, zwiększały się, jednak dopiero u schyłku istnienia Galicji osiągnęły milion koron, co dalece odbiegało się od poziomu, który zapewniłby swobodny rozwój szkolnictwa wyższego i odpowiedni poziom nauki.

Tabela 7. Preliminarz wydatków Ministerstwa Wyznań i Oświaty na uniwersytety i szkołę politechniczną w Galicji (w koronach)

Lata	Szkoly wyższe		
	Uniwersytety		Szkoła Politechniczna we Lwowie
	Lwów	Kraków	
1880	305 670	432 500	164 848
1885	354 200	787 000	175 600
1890	448 800	620 300	185 400
1895	482 200	1 030 360	222 870
1900	912 866	1 487 056	360 570
1905	1 166 830	1 461 089	483 268
1910	1 356 239	1 812 611	704 188
1913	1 658 666	2 259 416	1 166 121

Źródło: Dybiec 1981, s. 12.

Głównymi problemami galicyjskich uczelni była niedostateczna podaż lokali oraz ich niskie wyposażenie, jak również mała ilość kadry naukowej, nieodpowiadająca przyrostowi liczby studentów i wykładów. Wszystkie te trudności wynikały z niedoinwestowania uczelni. Oba uniwersytety zmagaly się z brakiem możliwości tworzenia nowych katedr i zakładów, nie mówiąc już o ich dobrym wyposażeniu. Jako przykład może posłużyć Uniwersytet Lwowski, który przeszło 20 lat starał się o otwarcie wydziału lekarskiego. Utworzenie tego wydziału było o tyle ważne, iż Galicja borykała się z bardzo niską liczbą lekarzy w porównaniu do innych krajów mocarstwa. Od roku 1894, w którym ostatecznie utworzono wydział, problemy się nie skończyły, gdyż wy-

dział nie posiadał koniecznych urządzeń. Domagano się również utworzenia klinik kilku specjalności, które jednak szybko przestały funkcjonować z uwagi na brak środków. W trochę lepszej sytuacji znajdował się Uniwersytet Jagielloński, ale i tak było mu daleko do innych uniwersytetów austriackich. Większe środki zawdzięczał głównie swojej roli, jaką odgrywał w środowisku naukowym, ale również kulturowym i społecznym. Nie bez znaczenia było również to, że profesorowie uniwersytetu sprawowali różne funkcje w życiu politycznym Austrii. Mimo to, podobnie jak Uniwersytet Lwowski, uczelnia krakowska nie posiadała odpowiedniego wyposażenia laboratoriów czy klinik. Borykała się również z problemem niemożności utworzenia nowych katedr, jak też brakiem odpowiedniej kadry naukowej. Uwagę na taki stan rzeczy zwracali nie tylko sami profesorowie, ale również studenci. Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Julian Dunajewski, minister skarbu Austrii w latach 1880-1891, podnosił tą kwestię w czasie obrad parlamentu, ale i tak nie odniosło to oczekiwanego skutku. Ostatnia z analizowanych szkół wyższych, Szkoła Politechniczna we Lwowie, otrzymywała najniższe środki spośród wymienionych. Władze, pracownicy oraz studująca młodzież wielokrotnie domagali się utworzenia właściwych katedr, laboratoriów czy zakupu sprzętu, które na uczelni technicznej są wyjątkowo istotne. Niezrozumiały jest także opór w stosunku do wydziału górniczego, o którego utworzenie zabiegano dziesięciolecia. Galicja jako kraj posiadający liczne złoża ropy, przez długi czas nie posiadała właściwego zaplecza naukowego, aby móc lepiej i szybciej rozwijać się gospodarczo w tym obszarze [Dybiec 1979, s. 20-30]. Nieco osobnym problemem były biblioteki. Wzrostowi liczby studentów nie towarzyszył odpowiedni wzrost zasobów literaturowych. Brak książek i najnowszych publikacji doskwierał również profesorom, którzy nie mogli prowadzić badań naukowych bez aktualnej wiedzy i doniesień w swoich dyscyplinach [Dybiec 1981, s. 17].

Pomimo niskich nakładów i ciągłych trudności, z jakimi zmagaly się uczelnie galicyjskie, warto wskazać pozytywne aspekty szkolnictwa wyższego w okresie autonomii Galicji. Dzięki staraniom i dotacjom udało się w pewnym stopniu zaspokoić, a przynajmniej zmniejszyć zapotrzebowanie na lokale. Wybudowano kilka klinik oraz kolegiów, co należy uznać za spore osiągnięcia przy niskim poziomie finansowania i niechęci władz mocarstwa do rozwijania nauki na obszarze Galicji. Na uwagę zasługuje również kwestia stypendiów, które stanowiły wsparcie i dawały możliwość mniej zaможnej młodzieży na wyższe wykształcenie. Za pomocą stypendiów starano się również zachęcić do kształcenia w niektórych obszarach. Budżet krajowy odegrał ważną

rolę przy finansowaniu badań naukowych. Co prawda pewne obszary badań były bardziej wspierane, aniżeli inne. Szczególnie dotowano te badania, które wiązały się z rozwojem gospodarki galicyjskiej, jak np. prace poszukiwawcze w obszarze geologiczno-górnictwa. Wspierano też publikacje w tym, ale też w innych specjalnościach. Wraz ze wzrostem nakładów na oświatę i kształcenie rozwijała się działalność edytorska. Dofinansowywane były czasopisma pedagogiczne, gospodarcze czy techniczne, ale też wydawnictwa podręczników szkolnych i literatura popularna dla szerokiego grona odbiorców [Dybiec 1981, s. 17].

6. Podsumowanie

Gruntowne zmiany polityczne, jakie nastąpiły w drugiej połowie XIX w. w Galicji, dały możliwość społeczeństwu samodzielnego decydowania o wewnętrznych warunkowaniach rozwoju. Ludność stopniowo musiała oswoić się z nowym otoczeniem, jakim było uzyskanie autonomii, a tym samym musiała się nauczyć korzystać ze swobód, jakie ona daje. Z czasem Galicji udało się prowadzić wielokierunkową działalność polityczną, która przejawiała się w aktywności wielu organizacji, samorządnych instytucji społecznych czy publikacją na szeroką skalę prasy. W wolniejszym tempie, ale zmiany te wpłynęły również na oświatę i naukę. Rozwój w obszarze oświaty i nauki nie tylko dopełniał, ale też pobudzał do większej aktywności społecznej w pozostałych dziedzinach. Uważa się, że następne dziesięciolecia po uzyskaniu autonomii były tymi, które przyczyniły się do kulturowego wyzwolenia północnej dzielnicy mocarstwa austriackiego [Terlecki 1990, s. 19-20].

Uzyskanie autonomii przez Galicję przyczyniło się do znacznego rozwoju w obszarze szkolnictwa. Jednym z głównych powodów był dostęp społeczeństwa do finansowania oświaty na różnych poziomach kształcenia. Nauka była możliwa nie tylko w dotychczas znanych obszarach, ale również w nowych gałęziach szkolnictwa, które były organizowane przez władze na szczeblu samorządowym i rządowym. Wobec powyższego okres autonomii był dla galicyjskiej oświaty i nauki dobrym czasem, w którym nastąpiła poprawa poziomu wykształcenia, szczególnie w większych ośrodkach miejskich [Broński 2003, s. 75].

Sytuacja w przedstawionych uczelniach galicyjskich była do siebie zbliżona. Od początku autonomii nastąpił wzrost liczby wykładowców, wykładów oraz słuchaczy. Największa dynamika tego wzrostu przypada na początek XX wieku. Otwierano nowe wydziały, katedry czy kierunki kształcenia. Wraz ze wzrostem liczby słuchaczy zwięk-

szeniu ulegały nakłady na uczelnie, jednak ich wysokość nie zaspokajała wszystkich potrzeb. Udało się w tym czasie wybudować kilka klinik oraz utworzyć nowe katedry, jednak potrzeby lokalowe wciąż były bardzo duże. Na niedostatek cierpiały też biblioteki uniwersyteckie, które przez niskie dotacje nie mogły należycie wyposażać i uzupełniać zbiorów literaturowych. Poziom wykształcenia w okresie autonomii Galicji poprawił się, jednak niskie nakłady na uczelnie, badania naukowe oraz niedoposażenie, poskutkowało dysproporcją pomiędzy humanistami a ścisłowcami, na korzyść tych pierwszych. Trzy na cztery wydziały w obu uniwersytetach kształciły w obszarze nauk humanistycznych, tj. prawo, filozofia, teologia. Tylko jeden wydział, lekarski, oraz posiadająca najniższe dochody politechnika, kształciły w kierunkach ścisłych. To spowodowało, że co prawda Galicja nie miała dużego zaplecza naukowo-kadrowego w tych dziedzinach, które w największym stopniu przekładają się na rozwój gospodarczy, jednak po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, to właśnie stąd wywodziły się największe osobistości humanistycznego świata nauki.

Bibliografia

- Bartoszewicz K. [1917], *Dzieje Galicji. Jej stan przed wojną i „wyodrębnienie”*, Gebethner i Wolff, Kraków.
- Broński K. [2003], *Rozwój gospodarczy większych miast galicyjskich w okresie autonomii*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Dybiec J. [1979], *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji 1860-1918*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Dybiec J. [1981], *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860-1918*, Ossolineum, Wrocław.
- Dybiec J.[1995], *Życie naukowe w Galicji doby autonomicznej* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*. Tom 3. Nauka i Oświata, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów.
- Historia nauki polskiej. Tom III 1795-1862* [1977], pod red. B. Suchodolskiego, Polska Akademia Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Historia nauki polskiej. Tom IV 1863-1918. Cz. I i II* [1987], pod red. B. Suchodolskiego, Polska Akademia Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Hulewicz J. [2013], *Akademia Umiejętności w Krakowie 1873-1918. Zarys dziejów*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Jonca K. [2001], *Rozwój gospodarczy Polski do 1939 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Małecki J.M.[1991], *Zarys dziejów Polski 1864-1939*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Pilat T. [1908], *Podręcznik Statystyki Galicji. Tom VIII część pierwsza*, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.

- Pilat T. [1913], *Podręcznik Statystyki Galicyi. Tom IX część pierwsza*, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Rutowski T. [1887], *Rocznik Statystyki Galicyi. Rok I*, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Rutowski T. [1898], *Rocznik Statystyki Galicyi. Rok V*, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Stopińska-Paják A. [1995], *Polska oświata dorosłych w Galicji na przełomie XIX i XX wieku* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i Oświata*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów.
- Terlecki R. [1990], *Oświata dorosłych i popularyzacja nauki w Galicji w okresie autonomii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.